

S. DEVETZI/A. STERGIU (EDS.), SOCIAL SECURITY IN TIMES OF CORONA, SAKKOULAS PUBLICATIONS, 2021

Παναγιώτα Ξυλάκη

Διδάκτωρ Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Leibniz (Αννόβερο)
Μεταδιδάκτωρ Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

Η πανδημία της COVID-19 έφερε τα κράτη αντιμέτωπα με μία πρωτόγνωρη κρίση υγειονομικής, κοινωνικής και οικονομικής φύσεως. Η κοινωνική ασφάλιση, η πρόνοια και το εργατικό δίκαιο κλήθηκαν να αναχαιτίσουν κατά το δυνατό τις συνέπειες. Τα κράτη έδρασαν γρήγορα, λαμβάνοντας μέτρα σε πολλαπλά επίπεδα. Την ανάγκη καταγραφής και κριτικής αποτύπωσης των μέτρων στο πεδίο της κοινωνικής προστασίας έρχεται να καλύψει το βιβλίο *Social security in times of corona* (Εκδόσεις Σάκκουλα, 2021), το οποίο επιμελούνται ο Καθηγητής της Νομικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Άγγελος Στεργίου, και η Καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Επιστημών της Fulda, Σταματία Δεβετζή. Το παρόν έργο βασίζεται στις εισηγήσεις σχετικού συνεδρίου που έλαβε χώρα στις 4 Δεκεμβρίου 2020, στο πλαίσιο της διμερούς ερευνητικής συνεργασίας των ανωτέρω Πανεπιστημίων. Στον συλλογικό αυτό τόμο συμμετέχουν διακεκριμένοι καθηγητές και επιστήμονες από διαφορετικές χώρες, οι οποίοι αναλύουν τα μέτρα κοινωνικής προστασίας που υιοθέτησαν τα κράτη τους. Η παρουσίασή τους και μία συνοπτική περιγραφή της συμβολής τους περιλαμβάνονται ήδη στην εισαγωγή του βιβλίου, την οποία υπογράφουν οι επιμελητές του έργου και η Ευφροσύνη Μπακιρτζή, Υποψ. ΔΝ, ΜΔΕ, LL.M., Συντονίστρια του προγράμματος πανεπιστημιακής συνεργασίας.

Η επιμέρους ανάλυση ξεκινάει με τη Γερμανία. Ο Hans-Joachim Reinhard, Καθηγητής του Πανεπιστημίου της Fulda, παραθέτει τις νομοθετικές ρυθμίσεις στο πεδίο της κοινωνικής ασφάλισης, που υιοθετήθηκαν προκειμένου να αντιμετωπιστούν αρχικά η ραγδαία αύξηση της ανεργίας και οι συνακόλουθες οικονομικές δυσκολίες. Πρόκειται κυρίως για προσαρμογή των ήδη υφιστάμενων ρυθμίσεων στις ανάγκες που δημιούργησε η πανδημία. Τα μέτρα είναι σαφώς περιορισμένης χρονικής ισχύος. Στο πλαίσιο αυτό, η πρόσβαση στις μη ανταποδοτικού τύπου παροχές ανεργίας διευκολύνθηκε. Τα μέσα διαβίωσης του αιτούντος δεν εξετάζονται από τις αρμόδιες διοικητικές αρχές, αλλά θεωρείται ότι δεν υπερβαίνουν το τιθέμενο από τον νόμο όριο. Επίσης, επεκτάθηκε χρονικά η χορήγηση του (ανταποδοτικού) επιδόματος στους εργαζόμενους, των οποίων οι ώρες εργασίας μειώθηκαν λόγω της πανδημίας. Μέριμνα λήφθηκε επίσης για τα παιδιά, τα οποία είναι εξαιρετικά ευάλωτα στην παρούσα

υγειονομική κρίση. Το κλείσιμο των σχολείων οδήγησε στην υιοθέτηση ρυθμίσεων σχετικών με χορήγηση άδειας άνευ αποδοχών για τους γονείς, προκειμένου να μείνουν στο σπίτι με τα παιδιά τους, καθώς και στη χορήγηση επιδόματος τέκνου. Ο συγγραφέας ολοκληρώνει την παρουσίαση των μέτρων σημειώνοντας ότι είναι αμφίβολο αν μακροπρόθεσμα η Γερμανία θα μπορέσει να ανταποκριθεί στο βάρος των δαπανών που προέκυψαν από τη θέσπιση των ειδικών παροχών για την αντιμετώπιση της εξαιρετικής κατάστασης λόγω της COVID-19.

Στη συνέχεια, η *Anne Walter*, Καθηγήτρια ομοίως του Πανεπιστημίου Fulda, αναλύει τα μέτρα που ελήφθησαν στη Γερμανία για την προστασία των διακινούμενων εργαζομένων. Μία από τις βασικές ρυθμίσεις, όπως αναφέρει, είναι η διεύρυνση του προσωπικού πεδίου εφαρμογής του βασικού προνοιακού επιδόματος για ανέργους, καθώς και η χαλάρωση των περιπτώσεων όπου είναι δυνατή η επιβολή κυρώσεων. Στόχος της γερμανικής κυβέρνησης ήταν να μειώσει έγκαιρα τις αρνητικές συνέπειες της πανδημίας σε εργασιακό επίπεδο. Η συγγραφέας καταλήγει με την πρόταση της εισαγωγής ενός μόνιμου βασικού εισοδήματος ειδικά για τις οικογένειες και με σκοπό τη μείωση της παιδικής φτώχειας. Ταυτόχρονα, πρέπει να ξεκινήσει η συζήτηση σχετικά με την πρόσβαση των αυτοαπασχολούμενων ατόμων στις παροχές της κοινωνικής προστασίας.

Τις παρεμβάσεις της ελληνικής Πολιτείας για την αντιμετώπιση των συνεπειών της πανδημίας αναλύουν η Άννα Τσέτουρα, ΔΝ, ΣΕΠ ΕΑΠ και η Ευφροσύνη Μπακιρτζή. Οι συγγραφείς στην αρχή της συμβολής τους αναφέρουν ορθά ότι έγινε εκτενής χρήση της εξαιρετικής νομοθετικής διαδικασίας (α. 44 παρ. 1 Σ.) και ότι για τη λήψη των μέτρων προηγήθηκε διαβούλευση με ειδικούς. Η βασική βεντάλια μέτρων αφορούσε την αναστολή των συμβάσεων εργασίας, τη χορήγηση αποζημίωσης ειδικού σκοπού και την ασφαλιστική κάλυψη των εργαζομένων. Στο πλαίσιο αυτό, οι εισφορές κοινωνικής ασφάλισης κατά τη διάρκεια της αναστολής των συμβάσεων καλύφθηκαν από τον κρατικό προϋπολογισμό. Στους αυτοτελώς απασχολούμενους χορηγήθηκε χρηματική παροχή ύψους 600 ευρώ, η οποία όμως συνδέθηκε με την παρακολούθηση ειδικών προγραμμάτων κατάρτισης. Το εύρος των μέτρων για την ανεργία ενισχύθηκε προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι συνέπειες της πανδημίας ειδικά στους οικονομικά ευάλωτους. Έτσι, η διάρκεια των τακτικών παροχών ανεργίας επεκτάθηκε για δύο μήνες και ταυτόχρονα χορηγήθηκε ένα έκτακτο βοήθημα σε μακροχρόνια άνεργους, οι οποίοι δεν ελάμβαναν καμία παροχή ανεργίας. Οι συγγραφείς στις τελικές τους παρατηρήσεις εύστοχα επισημαίνουν ότι, παρά τη συνεχή επικαιροποίηση των μέτρων, υπάρχουν ομάδες πολιτών για τις οποίες η Πολιτεία πρέπει να διαμορφώσει μία ολοκληρωμένη προσέγγιση ένταξής τους στην «ομπρέλα» της κοινωνικής προστασίας.

Εν συνεχεία, ο Ιωάννης Σκανδάλης, Επίκουρος Καθηγητής της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ, κάνει μία κριτική αποτίμηση των νομοθετικών ρυθμίσεων στο πεδίο του εργατικού δικαίου, οι οποίες υιοθετήθηκαν κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Η βασική στόχευσή τους εντοπίζεται στα εξής σημεία: Πρώτον, στη μείωση του κόστους για το εργατικό δυναμικό για τις επιχειρήσεις που δεν λειτουργούσαν κατά τη διάρκεια του lockdown και οι συμβάσεις εργασίας ανεστάλησαν. Δεύτερον, στην απαγόρευση των απολύσεων (ειδικά κατά την περίοδο της αναστολής των συμβάσεων). Τρίτον, στη στήριξη των εργοδοτών με τη θέσπιση ενός βασικού επιδόματος. Και, τέταρτον, τα νομοθετικά μέτρα στόχευσαν στο να δώσουν ένα περιθώριο ευελιξίας στις επιχειρήσεις, όπως η δυνατότητα τηλεργασίας, προκειμένου να μπορέσουν να συνεχίσουν να λειτουργούν. Οι νομοθετικές παρεμβάσεις, σε ορισμένες περιπτώσεις, χαρακτηρίστηκαν από έλλειψη συνοχής και στόχευσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι εργαζόμενοι με μερική απασχόληση, οι οποίοι κατά τη διάρκεια της αναστολής των συμβάσεών τους το ποσό που ελάμβαναν ως επίδομα ήταν υψηλότερο σε σχέση με τον μισθό τους. Κλείνοντας, ο συγγραφέας διαπιστώνει ότι στην αρχή της κρίσης οι κοινωνικοί εταίροι, λόγω του προφανώς επείγοντος χαρακτήρα της κατάστασης,

δεν συμμετείχαν στη διαδικασία διαμόρφωσης των σχετικών με την εργασία μέτρων. Εντούτοις, θα πρέπει να εμπλακούν κατά τον σχεδιασμό του εργασιακού τοπίου στη μετά COVID εποχή.

Η κατάσταση στην Ουγγαρία παρουσιάζεται από την Καθηγήτρια Νομικής του Πανεπιστημίου ELTE, Έβα Lukács Gellérné. Η πανδημία της COVID-19 οδήγησε τη χώρα να λάβει μέτρα εξαιρετικά στο πεδίο της κοινωνικής προστασίας, με σκοπό να αποτραπεί η περιθωριοποίηση ατόμων με χαμηλό εισόδημα και των οικογενειών με παιδιά. Στο πλαίσιο αυτό, τα μέτρα αφορούν καταρχάς τις οικογένειες, τα άτομα με αναπηρία και τα άτομα που βρίσκονται σε ανάγκη. Η διατάραξη της οικονομίας λόγω της πανδημίας αντιμετωπίστηκε με μέτρα φορολογικού χαρακτήρα, με αναστολή καταβολής ασφαλιστικών εισφορών και ρυθμίσεις σχετικές με την επιχορήγηση μισθών. Η συγγραφέας, αρχικά, εστιάζει τη μελέτη της στα οικογενειακά επιδόματα. Όπως αναφέρει, έμφαση δόθηκε στο επίδομα (ανατροφής και φροντίδας) τέκνου, η διάρκεια του οποίου επιμηκύνθηκε κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Ως προς τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης, η συγγραφέας αναφέρει ότι στο πρώτο κύμα της πανδημίας (η Ουγγαρία κηρύχθηκε σε κατάσταση ανάγκης τον Μάρτιο 2020), οι εργοδότες κλήθηκαν να συνεχίσουν να καταβάλλουν τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης για τους εργαζόμενους που έλαβαν άδεια άνευ αποδοχών. Η ίδια υποχρέωση εντούτοις δεν προβλέφθηκε όταν η χώρα κηρύχθηκε για δεύτερη φορά σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης τον Ιούνιο 2020. Η κυβέρνηση έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στις φορολογικές ελαφρύνσεις και στην κάλυψη μεγάλου μέρους του μισθολογικού κόστους. Αναφορά γίνεται επίσης στην οικογενειακή πολιτική που ακολουθείται στην Ουγγαρία και στην οποία δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση κατά τη διάρκεια της πανδημίας, με απώτερο σκοπό να δοθούν κίνητρα σε νέους και νέες που διαμένουν και εργάζονται εκτός της χώρας να επιστρέψουν στην Ουγγαρία.

Το επόμενο κεφάλαιο του βιβλίου αφορά την Ιταλία, μία από τις χώρες που επλήγησαν σφοδρά από την πανδημία. Ο συγγραφέας, *Edoardo Ales*, Καθηγητής του Πανεπιστημίου της "Parthenope" της Νάπολης, αναφέρει στη μελέτη του ότι μεγάλο μέρος των νομοθετικών ρυθμίσεων αφορούν την απασχόληση. Ειδικότερα, τα μέτρα που έλαβε η ιταλική κυβέρνηση ήταν ένας συνδυασμός οικονομικής ενίσχυσης, απαγόρευσης απολύσεων, αναστολής καταβολής των ασφαλιστικών εισφορών και παράτασης των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου. Αξίζει να αναφερθεί ότι η οικονομική ενίσχυση των ανέργων βασίστηκε σε μία ήδη υπάρχουσα νομοθετική ρύθμιση, η οποία θεσμοθετήθηκε το 1945, μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η εν λόγω παροχή χορηγείται σε εργαζόμενους των οποίων ο χρόνος απασχόλησης έχει μειωθεί για λόγους που δεν ανάγονται σε αυτούς ή στον εργοδότη τους. Από το εν λόγω επίδομα εξαιρούνται οι αυτοτελώς απασχολούμενοι. Για τον λόγο αυτό κατά τη διάρκεια της πανδημίας ο Ιταλός νομοθέτης προέβλεψε ειδική παροχή για τους εργοδότες και αυτοτελώς απασχολούμενους, των οποίων η απασχόληση τερματίστηκε, μειώθηκε ή ανεστάλη ως αποτέλεσμα της πανδημίας. Επιπλέον, για τις οικογένειες που βρέθηκαν σε ανάγκη εισήχθη το λεγόμενο «εισόδημα έκτακτης ανάγκης», το οποίο δεν σχετίζεται με την επαγγελματική κατάσταση του λήπτη. Ο συγγραφέας ολοκληρώνει την ανάλυσή του με την διαπίστωση ότι η ιταλική κυβέρνηση, κατά το πρώτο κύμα της πανδημίας, έδρασε –αναπόφευκτα– υπό πίεση. Εντούτοις, κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του έτους 2020, πριν από το δεύτερο κύμα της πανδημίας, αν και είχε τον απαιτούμενο χρόνο, δεν έλαβε τα απαραίτητα μέτρα ώστε να αντιμετωπίσει τις επερχόμενες συνέπειες.

Στη συνέχεια, ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου της Ουτρέχτης, *Frans Pennings*, αναλύει τις ολλανδικές ρυθμίσεις στο πεδίο της κοινωνικής ασφάλισης. Ο συγγραφέας παρουσιάζει αρχικά τα μέτρα που στόχο είχαν να βοηθήσουν τις επιχειρήσεις να κρατήσουν τους εργαζομένους τους. Υπό αυτό το πρίσμα, επιδοτήθηκε μεγάλο μέρος του μισθολογικού κόστους. Βασικός όρος για τη χορήγηση της εν λόγω επιδότησης είναι η διατήρηση των υπάρχουσών θέσεων εργασίας. Το

ύψος δε αυτής εξαρτάται από τις απώλειες που έχει καταγράψει η επιχείρηση. Ο συγγραφέας αναλύει, επιπλέον, τις παροχές που δόθηκαν στους αυτοτελώς απασχολούμενους. Πρόκειται για παροχή σε χρήμα που χορηγείται όταν το οικογενειακό εισόδημα του αυτοτελώς απασχολούμενου έχει πέσει κάτω από το κοινωνικό ελάχιστο, καθώς και για δάνειο, το οποίο χορηγείται προκειμένου να διασκεδάσει βραχυπρόθεσμες δυσκολίες λόγω έλλειψης ρευστότητας. Μέριμνα λήφθηκε επίσης για τους εργαζόμενους που είχαν ξεκινήσει να εργάζονται λίγο πριν από την πανδημία και συνεπώς δεν πληρούσαν τα κριτήρια για τη λήψη παροχών ανεργίας ή πρόνοιας. Σε αυτούς χορηγήθηκε ένα συγκεκριμένο ποσό για τρεις μήνες και η διάρκεια του μέτρου δεν επεκτάθηκε. Δεδομένης της δυσκολίας να οριοθετηθεί ο κύκλος των δικαιούχων, η παροχή αυτή μπορούσε να δοθεί σε οποιοδήποτε πρόσωπο είχε δηλωθεί ως εργαζόμενος στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Ο συγγραφέας ολοκληρώνει την ανάλυση των ολλανδικών νομοθετικών ρυθμίσεων, υπογραμμίζοντας τη σημασία που δόθηκε στους αυτοτελώς απασχολούμενους και στις επιχειρήσεις. Η αποτίμηση των μέτρων είναι θετική, με εξαίρεση την αύξηση της ανεργίας ειδικά των ατόμων με σχετικά μικρή προϋπηρεσία.

Η Πολωνία ήρθε κι αυτή αντιμέτωπη με τις συνέπειες της πανδημίας σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Ο συγγραφέας *Leszek Mitrus*, Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Κρακοβίας, υπογραμμίζει αρχικά την ισχυρή συνταγματική βάση της προστασίας της εργασίας και της κοινωνικής ασφάλισης. Ο βασικός νόμος για τις ειδικές ρυθμίσεις προκειμένου να προλάβει, να μετριάσει και να αντιμετωπίσει τις συνέπειες της πανδημίας ψηφίστηκε τον Μάρτιο 2020. Έμφαση δόθηκε, μεταξύ άλλων, στους εργαζόμενους που είχαν μία επισφαλή θέση εργασίας, αλλά και στο νομοθετικό πλαίσιο για τις παροχές ασθένειας. Αξίζει να αναφερθεί σχετικά ότι το επίδομα ειδικής φροντίδας, το οποίο συνιστά βασική παροχή του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης, κατά τη διάρκεια της πανδημίας επεκτάθηκε και συνδέθηκε κυρίως με το κλείσιμο των σχολείων. Περαιτέρω, κατά τη διάρκεια της περιόδου όπου η οικονομία ουσιαστικά «πάγωσε» ο εργοδότης είχε δικαίωμα να καταβάλλει το ήμισυ του μισθού του εργαζομένου και να αιτηθεί να επιχορηγηθεί για την καταβολή του μισθού, και αντίστοιχα ο εργαζόμενος μπορεί να εργαστεί μέχρι και 50% λιγότερο υπό την προϋπόθεση ότι ο μισθός του δεν θα είναι μικρότερος από τον νόμιμο κατώτατο μισθό. Ταυτόχρονα, θεσπίστηκε απαγόρευση απολύσεων κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Ο συγγραφέας αναφέρει επίσης ότι οι επιχειρήσεις που είχαν πληγεί ιδιαίτερα από την πανδημία μπορούσαν να επιχορηγηθούν για τους μισθούς και τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης. Ολοκληρώνοντας την παρουσίασή του, ο συγγραφέας διαπιστώνει ότι το κανονιστικό πλαίσιο έχει γίνει πλέον εξαιρετικά περίπλοκο. Παράλληλα, παρατηρεί ότι το ειδικό αυτό κανονιστικό πλέγμα, αν και βραχυπρόθεσμα προσφέρει κάποια ανακούφιση από τις συνέπειες της πανδημίας, δεν επέφερε σημαντικές αλλαγές στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης της Πολωνίας και συνεπώς δεν διαφαίνεται να υπάρχει συγκεκριμένη στρατηγική σχετικά με την εν γένει αντιμετώπιση των προκλήσεων που φέρει η πανδημία.

Τα μέτρα που ελήφθησαν στην Ισπανία αναλύονται σε δύο συμβολές. Η πρώτη ερευνά αν το ισπανικό σύστημα κοινωνικής προστασίας μπορεί πράγματι να εγγυηθεί την παροχή προστασίας κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Η συγγραφέας *Cristina Sánchez-Rodas Navarro*, Καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο της Σεβίλλης, αναφέρει ότι υφίσταται η δυνατότητα αναστολής των συμβάσεων εργασίας και μείωσης των ωρών εργασίας χωρίς οι εργοδότες να πληρώνουν τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης. Παράλληλα, οι εργαζόμενοι δύνανται να λάβουν ανταποδοτικές παροχές ανεργίας, ακόμα και αν δεν πληρούν στο ακέραιο τα προβλεπόμενα από τον νόμο κριτήρια. Ο χρόνος ανεργίας που διανύουν λόγω της αναστολής των συμβάσεων δεν προσμετράται στον συνολικό χρόνο ανεργίας, καθώς επίσης η χορήγηση του επιδόματος ανεργίας εκτείνεται καθ'

όλη τη διάρκεια της αναστολής των συμβάσεων ή της μείωσης των ωρών εργασίας. Ειδικές ρυθμίσεις για την αντιμετώπιση της ανεργίας υιοθετήθηκαν για διάφορες ομάδες εργαζομένων, όπως για τους καλλιτέχνες και το τεχνικό προσωπικό στον τομέα του πολιτισμού. Ειδική μέριμνα ελήφθη επίσης για τους αυτοτελώς απασχολούμενους, τους οποίους βέβαια το ισπανικό δίκαιο προστατεύει σε περίπτωση παύσης της επαγγελματικής δραστηριότητας ήδη από το 2010. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας προβλέφθηκαν εντούτοις νέες παροχές. Η συγγραφέας κάνει αναφορά στην Εθνική Στρατηγική για την Πρόληψη και Καταπολέμηση της Φτώχειας για τα έτη 2019-2023, στην οποία ανακοινώθηκε η θέσπιση του ελάχιστου εισοδήματος διαβίωσης το αργότερο το έτος 2023. Πρόκειται για παροχή που χορηγείται κατόπιν ελέγχου των μέσων των δικαιούχων και φιλοδοξεί να εγγυηθεί ένα ελάχιστο επίπεδο εισοδήματος στα άτομα που είναι οικονομικά ευάλωτα. Καταλήγοντας, η συγγραφέας παρατηρεί ότι το εκτενές νομοθετικό πλέγμα που υιοθετήθηκε στην Ισπανία είχε ως αποτέλεσμα να αυξηθεί η πολυπλοκότητα των ρυθμίσεων που αφορούν την ανεργία και ότι δεν επαρκεί το ανθρώπινο δυναμικό ώστε να γίνει έγκαιρη λήψη και επεξεργασία των αιτημάτων, με αποτέλεσμα πολλοί δικαιούχοι να λαμβάνουν βοήθεια μετά από μήνες.

Η δεύτερη συμβολή του βιβλίου που αφορά την Ισπανία εστιάζει κυρίως στους διακινούμενους εργαζόμενους και στους εργαζόμενους με μεταναστευτικό υπόβαθρο. Η συγγραφέας *María Salas Porras*, Καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο της Μάλαγα, αφού αναφέρει ότι οι πολίτες κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης δικαιούνται τις ίδιες παροχές με αυτές που λαμβάνουν οι Ισπανοί πολίτες, κάνει αναφορά στις ρυθμίσεις για τους πολίτες των τρίτων κρατών. Αυτοί μπορούν να λάβουν τόσο ανταποδοτικές όσο και μη ανταποδοτικές παροχές, υπό τον όρο ότι διαμένουν νόμιμα στην Ισπανία. Κατά τη διάρκεια μάλιστα της πανδημίας, οι άδειες διαμονής και εργασίας αυτών επιμηκύνθηκαν αυτόματα. Μεγάλο κενό στη νομοθεσία εντοπίζει η συγγραφέας στους εργαζόμενους που δεν διαμένουν νόμιμα στη χώρα, τουλάχιστον σε επίπεδο ανταποδοτικών παροχών. Οι εργαζόμενοι αυτοί καθίστανται ουσιαστικά δικαιούχοι μόνο προνοιακών παροχών. Η πανδημία κατέδειξε ότι η συγκεκριμένη κατηγορία εργαζομένων είναι πρακτικά αόρατη για το σύστημα κοινωνικής προστασίας και έτσι οι συνέπειες της υγειονομικής κρίσης είναι για αυτούς ιδιαίτερα σκληρές.

Τη σουηδική αντιμετώπιση της πανδημίας παρουσιάζει ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου του Gothenburg, *Thomas Erhag*. Οι οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες της πανδημίας οδήγησαν το σουηδικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης σε άμεσες τροποποιήσεις και προσαρμογές. Ειδικότερα, οι παρεμβάσεις αφορούν τη διευκόλυνση της πρόσβασης των εργαζομένων και των αυτοτελώς απασχολούμενων σε οικονομική στήριξη, στην αύξηση των χορηγούμενων παροχών καθώς και στην άμεση στήριξη των εργοδοτών μέσω της επιχορήγησης του μισθολογικού κόστους. Αξίζει επίσης να αναφερθεί ότι επεμβάσεις έγιναν και σε διαδικαστικό/διοικητικό επίπεδο, έτσι ώστε να μπορέσουν οι αρμόδιες υπηρεσίες να ανταπεξέλθουν στον μεγάλο αριθμό αιτήσεων εκ μέρους των δικαιούχων. Όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, το σουηδικό Κοινοβούλιο και η κυβέρνηση χρησιμοποίησαν τη νομοθεσία της κοινωνικής ασφάλισης προκειμένου να μετουσιώσουν σε μέτρα τις προτάσεις της Δημόσιας Επιτροπής για την Υγεία. Οι νομοθετικές ρυθμίσεις που εφαρμόστηκαν είχαν ειδικό περιεχόμενο και ήταν περιορισμένης χρονικής ισχύος. Παρά τις αυξημένες δημόσιες δαπάνες που διοχετεύθηκαν στην αναχαίτιση των συνεπειών της πανδημίας, αναδείχθηκαν οι αδυναμίες του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης ειδικά ως προς ορισμένες κατηγορίες εργαζομένων, όπως για αυτούς που έχουν μία επισφαλή εργασία, καθώς για τους αυτοτελώς απασχολούμενους.

Το έργο ολοκληρώνεται με τις δύο εξαιρετικά σημαντικές συμβολές των επιμελητών της έκδο-

σης. Η μελέτη του Άγγελου Στεργίου επικεντρώνει στη μετά-COVID εποχή και στον ρόλο που θα κληθεί να παίξει η κοινωνική προστασία. Η υγειονομική κρίση που προκάλεσε η πανδημία και οι συνέπειες στον εργασιακό, οικονομικό και κοινωνικό τομέα μπορεί να λειτουργήσουν ως εφαλτήριο για τη διαμόρφωση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας του μέλλοντος. Αναμφίβολα, όπως υπογραμμίζει ο συγγραφέας, η πανδημία θα επηρεάσει τη βιωσιμότητα των ασφαλιστικών συστημάτων. Τα ασφαλιστικά συστήματα τύπου Bismarck, τα οποία, όπως είναι γνωστό, χρηματοδοτούνται πρωτίστως από τις εισφορές των εργαζομένων, δεν θα είναι σε θέση να εγγυηθούν επαρκείς συντάξεις. Στο πλαίσιο αυτό καθίσταται σημαντικό να ενισχυθεί το αναδιανεμητικό στοιχείο της κοινωνικής ασφάλισης, έτσι ώστε τις συνέπειες των οποιωνδήποτε κρίσεων να τις επωμίζονται οι περισσότεροι κατά τον δικαιότερο δυνατό τρόπο. Στη συνέχεια, ο συγγραφέας υπογραμμίζει ότι δεν υπάρχει ανάγκη για έναν προσωρινό μηχανισμό αντιμετώπισης κρίσεων, αλλά για έναν μόνιμο μηχανισμό αντιστάθμισης, ο οποίος θα είναι διαθέσιμος χωρίς προϋποθέσεις για ορισμένες παροχές και υπηρεσίες. Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα συνιστά το λεγόμενο «κοινωνικό δίκτυ ασφαλείας» και έχει υιοθετηθεί από αρκετές ευρωπαϊκές χώρες ως έσχατο μέτρο καταπολέμησης της φτώχειας. Εντούτοις, το γεγονός ότι χορηγείται κατόπιν εξέτασης των μέσων διαβίωσης των δικαιούχων και συνήθως, εν τέλει, ο κύκλος προσώπων που το λαμβάνει είναι εξαιρετικά στενός, καθιστά το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα ανεπαρκές για τις κρίσεις που αντιμετωπίζει σήμερα ο κόσμος. Έτσι, η αδυναμία των παρόντων μηχανισμών να ανταποκριθούν στις ανάγκες που δημιούργησε η πανδημία συνιστά στην πραγματικότητα μία ευκαιρία να προαχθεί η ιδέα του βασικού (άνευ όρων) εισοδήματος. Το εν λόγω εργαλείο δεν είναι απλά ένα μέσο καταπολέμησης της φτώχειας, αλλά συνιστά ένα μέσο δίκαιου διαμερισμού του ρίσκου. Μάλιστα, μέρος της χρηματοδότησης του βασικού εισοδήματος θα μπορούσε να αναληφθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ο συγγραφέας ολοκληρώνει την ανάλυσή του με την παρατήρηση ότι στην παρούσα φάση δεν μαχόμαστε μόνο εναντίον ενός επικίνδυνου ιού, αλλά επίσης εναντίον ενός συγκεκριμένου κοινωνικού μοντέλου. Η πανδημία αποτελεί ευκαιρία να διαμορφώσουμε ένα «πιο ανθρώπινο και αλληλέγγυο μέλλον».

Η τελευταία μελέτη του βιβλίου επιχειρεί μία συγκριτική επισκόπηση των μέτρων που υιοθετήθηκαν από τα κράτη, όπως αυτά αναλύθηκαν στα επιμέρους κεφάλαια του βιβλίου. Η συγγραφέας Σταματία Δεβετζή ξεκινά με τη διαπίστωση ότι η κοινωνική ασφάλιση κλήθηκε να αναλάβει πρωταγωνιστικό ρόλο στην αντιμετώπιση των κοινωνικών και οικονομικών συνεπειών της πανδημίας. Η βεντάλια των μέτρων που υιοθέτησαν τα κράτη είναι ευρεία, αλλά αυτά μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως ακολούθως: α. σε μέτρα που στοχεύουν στην αποτροπή των απολύσεων και στηρίζουν την εργασία, β. σε μέτρα που επιμηκύνουν τη χρονική περίοδο χορήγησης παροχών κοινωνικής ασφάλισης ή διευκολύνουν την πρόσβαση σε παροχές, γ. σε μέτρα που εισάγουν νέες ή ad hoc παροχές. Η κοινωνική ασφάλιση παίζει καθοριστικό ρόλο στην πανδημία τόσο ως προς την αποσυμπίεση του συστήματος υγείας όσο και ως προς την παροχή βοήθειας σε ανέργους και σε οικογένειες. Εντούτοις, όπως εύστοχα παρατηρεί η συγγραφέας, η πανδημία κατέδειξε ορισμένες κατηγορίες εργαζομένων, οι οποίες είναι πιο επιρρεπείς στις αναταράξεις που την ακολούθησαν. Πρόκειται για τους αυτοτελώς απασχολούμενους και αυτούς που δεν έχουν σταθερή εργασία. Την ίδια στιγμή, η πανδημία έπληξε ιδιαίτερα τους διακινούμενους εργαζομένους. Η μελέτη ολοκληρώνεται με τη διαπίστωση ότι η κρίση που ανέκυψε λόγω της πανδημίας ανέδειξε τις αδυναμίες των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης. Τα κράτη έδρασαν άμεσα, υιοθετώντας μία σειρά μέτρων προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες της κρίσης. Ωστόσο, δομικά ερωτήματα για το μέλλον της κοινωνικής ασφάλισης παραμένουν αναπάντητα. Η κρίση έδωσε τα απαιτούμενα ερεθίσματα για να εκκινήσει η συζήτηση για το μέλλον του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου.

Το βιβλίο *Social security in times of corona* είναι πολλαπλώς χρήσιμο. Οι υψηλού επιπέδου αναλύσεις των επιμέρους νομοθετικών ρυθμίσεων που θεσπίστηκαν από τα κράτη, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι συνέπειες της πρωτόγνωρης κατάστασης που δημιούργησε η πανδημία της COVID-19, φανερώνουν τον κομβικό ρόλο της κοινωνικής ασφάλισης μέσα κυρίως από μία συγκριτική επισκόπηση. Τα ήδη υπάρχοντα εργαλεία αντιμετώπισης (κοινωνικοασφαλιστικών) κινδύνων, με άλλοτε εκτενέστερες και άλλοτε πιο περιορισμένες προσαρμογές, κάλυψαν τις ανάγκες των πολιτών, ειδικά κατά την πρώτη περίοδο της πανδημίας. Η αντιμετώπιση εκ μέρους των κρατών σε μεγάλο βαθμό παρουσιάζει αρκετά κοινά στοιχεία. Η αναστολή των συμβάσεων εργασίας, η καταβολή των ασφαλιστικών εισφορών από το κράτος, η άμβλυνση των προϋποθέσεων χορήγησης παροχών και η απλοποίηση των διαδικαστικών και διοικητικών ρυθμίσεων ήταν μερικά από τα μέτρα που έλαβαν τα κράτη. Εντούτοις, μέσα από τις συμβολές του βιβλίου αναδεικνύονται παράλληλα και τα κενά των συστημάτων κοινωνικής προστασίας. Ομάδες εργαζομένων, όπως οι διακινούμενοι και οι αυτοτελώς απασχολούμενοι, απολαμβάνουν μικρότερης έντασης προστασία σε σχέση με τους εργαζομένους που έχουν μία σταθερή σχέση εξαρτημένης εργασίας. Αναμφίβολα πρέπει να γίνουν βελτιώσεις στα συστήματα κοινωνικής προστασίας προς την κατεύθυνση αυτή. Περαιτέρω, η πανδημία και οι συνέπειές της, όπως διαφαίνεται σε αρκετά σημεία του παρόντος έργου, μπορεί να λειτουργήσουν ως έναυσμα για την αναδιαμόρφωση των υφιστάμενων κοινωνικών μοντέλων. Εν κατακλείδι, πρόκειται για ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον έργο, το οποίο αποτυπώνει και αναλύει κριτικά τις εν ισχύ ρυθμίσεις, προβάλλοντας παράλληλα τις αναγκαίες μελλοντικές παρεμβάσεις στα υφιστάμενα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης. □